

Rutènia, reneix la nació fantasma

Quan fa poc Clinton va emocionar els catalans recordant el bon tarannà del Principat en una cerimònia europeïsta, també va anomenar, en el mateix discurs, més regions i nacions europees sense estat. Entre totes les que anomenà, la més desconeguda era Rutènia.

ARXIU

Rutènia ocupa espais que avui pertanyen a Ucraïna, Polònia i Eslovàquia. El 38% dels rutens, però, viuen lluny del seu territori, principalment als EUA.

La caiguda del mur de Berlín, l'any 1989 va representar una autèntica "primavera" per als pobles de l'Europa de l'Est. Molts van obrir llavors un procés d'afirmació nacional que en va portar força a la independència política i al reconeixement internacional. Malauradament, els rutens no van tenir aquesta sort. Aquesta comunitat originària de la Ucraïna transcarpàtica tot just si va començar a renèixer de l'oblit i de la repressió al final dels anys 90.

Per començar, el nom mateix de la nació aixeca enormes susceptibilitats; una bona prova n'és la munió de denominacions que rep: rutens, russins, rusnaks, carpato-

russins, lemκος, hutsuls, boikos...

De fet, el territori històric poblat pels rutens comprèn la major part de la Ucraïna transcarpàtica, que és on viu el 45% de la població rutena. A la regió eslovaca de Presov n'hi ha un 8% més, i a Polònia, un 4%, a la regió dels lemko. També hi ha una comunitat d'uns 25.000 rutens que viuen a la regió sèrbia de la Vojvodina des del 1745, i un nombre més reduït a Romania i a Croàcia. I encara hi ha un 38% d'aquesta comunitat que resideix lluny del seu espai natural. La majoria es troba als EUA, on van emigrar en massa entre el 1870 i el final de la Primera Guerra Mundial. També hi ha grups rutens al Ca-

nadà, a l'Argentina i a Austràlia.

En total, doncs, i segons fonts diverses, hi ha entre 1,2 i 1,6 milions de rutens escampats pel món.

Tots tenen l'origen a l'espai anomenat Rutènia, un país petit, amb capital a Ujgorod, travessat d'est a oest per la serralada dels Carpats, autèntic eix vertebrador del territori. Tradicionalment ha estat una societat rural, en què la majoria dels habitants eren pagesos o ramaders. Darrere la industrialització que es desenvolupava en les àrees que tenien més a prop, molts rutens van emigrar fins a perdre els costums i la llengua per adaptar-se als nous territoris.

Els orígens de la confusió. El nom de Rutènia no sempre ha tingut el mateix significat. A la primera Edat Mitjana era el terme llatí emprat a Occident per designar les terres poblades pels eslaus orientals. I el segle XIX el nom de Rutènia s'usava, sense gaire rigor, com a sinònim d'Ucraïna, cosa que instaurava una confusió que encara avui perdura. Així, en aquest segle, la tendència ha estat la fer servir el terme "rutè" per designar totes les poblacions eslavo-orientals —suposadament ucraïneses— que es trobaven dins l'imperi austro-hongarès. Però avui dia s'imposa el criteri d'anomenar rutè només el poble eslavo-oriental que viu als voltants dels Carpats.

Aquesta disparitat sobre l'abast de Rutènia s'ha traduït en una discussió, sostinguda fins i tot pels rutens mateixos, entre els que es

ARXIU

ROSANNA PUCHADES

consideren independents del poble ucraïnès i els que se'n consideren membres, ni que sigui singulars. La conseqüència directa ha estat que no són reconeguts als estats que els engloben, tret de l'ex-Iugoslàvia, on constaven com a minoria nacional en la constitució del 1974.

Hi ha autors que parlen dels rutens com dels "kurds d'Europa", per la negació de què han estat objecte, per les polítiques assimilistes que han sofert i per les pressions d'uns estats sobre els altres per tal de "tapar" l'anomenada "qüestió rutena", quan aquesta ha estat posada sobre la taula. Concretament, Ucraïna ha intentat de persuadir Eslovàquia que no reconegués oficialment el poble rutè.

A Polònia, on tradicionalment els rutens són anomenats lemkos, han estat víctimes d'una història recent ben tràgica. Acabada la Segona Guerra Mundial les noves autoritats comunistes van deportar, entre 1944 i 1947, uns 180.000 rutens a Ucraïna. Els que van romandre dintre el territori polonès van ser dispersats per tot l'estat amb prohibició de tornar a les terres d'origen fins passats deus anys. Van ser declarats ucraïnesos i aquesta va ser l'única opció nacional amb què es van poder identificar. Però, des del 1980, uns deu mil dels 60.000 rutens de Polònia han tornat a la regió originària dels Carpats.

Aquesta política de ser considerats ucraïnesos, també l'han soferta a Eslovàquia. Curiosament, alguns rutens d'Eslovàquia es van

estimar més de registrar-se com a eslovacs que no pas de declarar-se ucraïnesos. Així les coses, no fa gens estrany que, després de dècades de negació i d'assimilació abusiva als ucraïnesos, molts hagin acabat perdent la identitat rutena pròpia.

Catòlics i ortodoxos. La fractura entre el món occidental-catòlic, de l'una banda i l'oriental-ortodox de l'altra, ha configurat l'actual situació dels rutens. Aquesta escissió es manifesta en moltes de les referències que s'utilitzen per expressar la identitat pròpia. Des d'un punt de vista ètnic es troben al límit entre els eslaus orientals (russos, ucraïnesos, bielorusos) i occidentals (polonesos, txecs, eslovacs), si bé és amb els primers, especialment amb els ucraïnesos, que comparteixen més trets.

ARXIU

La religió també és afectada per aquesta divisió. L'any 1596, al sínode de Brest-Lítovsk, un grup de bisbes ortodoxos, vista l'embranchida del protestantisme i pressionats per l'església catòlica, van acceptar l'autoritat del papa de Roma. Va ser el principi de l'església uniata o greco-catòlica, que tot i passar a dependre de Roma va mantenir el ritu bizantí o oriental. El 1646, arran de la Unió d'Ujgorod, la religió Uniata arrela fortament a la Transcarpàtia i a l'est d'Eslovàquia. Aquest ritu és força estès avui entre la població rutena, i això que ha estat durament perseguit i fins i tot prohibit per les autoritats comunistes, que el consideraven una font d'occidentalització.

Una llengua en perill. La llengua és igualment motiu de conflicte: mentre hi ha qui troba en les parles rutenes elements suficients per a veure-hi una llengua diferenciada, n'hi ha que sostenen que el rutè no és sinó una varietat de l'ucraïnès. Totes dues llengües pertanyen a la branca oriental de les llengües eslaves i s'escriuen amb caràcters ciríl·lics. Però, en general, la llengua rutena és força fragmentada i sotmesa a la influència de l'eslovac, el polonès i l'ucraïnès, segons les zones on es parli. D'acord amb el Llibre Vermell de les Llengües en Perill de la UNESCO la subsistència del rutè perilla a Ucraïna, però encara més a Eslovàquia, on es troba en situació crítica.

El debat rutè-ucraïnès es va inclinant clarament, des del 1989, en

Dalt, els rutens encara conserven les seves tradicions, tot i els inconvenients que pateixen pel seu escàs reconeixement com a poble. El nom de Rutènia fins i tot ha estat considerat molts anys com un sinònim d'Ucraïna. A sota, un monument als caiguts a la regió transcarpàtica.

Una diàspora amb rostres coneguts

Les terres rutenes van perdre més de la meitat de la població entre els anys 1870 i 1920. Uns 225.000 rutens, van emigrar cap als EUA per millorar de vida, i la majoria es van instal·lar als estats industrials del nord-est del país. Són els anomenats rutens de la diàspora americana, que avui sumen uns 650.000 individus. Aquests rutens s'estimen més d'anomenar-se russins o carpato-russins (en anglès *rusyn* o bé *carpatho-rusyn people*).

D'aquests russins, n'hi ha que han aconseguit notorietat en molts àmbits. És el cas d'Andy Warhol, el rostre més famós de la diàspora rutena, considerat el creador del pop-art i un dels artistes més polèmics i influents de les últimes dècades. Va néixer a Pittsburgh el 1928 en una família russina, provinent del que actualment és l'Eslovàquia oriental. El seu veritable cognom era Warhola. Julia, la mare de Warhol, va transmetre al fill la seva herència cultural explicant-li històries de la terra d'origen i dels familiars que havien romàs a

Tom Selleck, a l'esquerra, i Andy Warhol, a la dreta, tots dos d'origen rutè.

Rutènia. I així Warhol va créixer en el catolicisme de ritu grec que la mare li va inculcar.

Un altre russino-americà no menys conegut és l'actor Tom Selleck, protagonista de la cèlebre sèrie de televisió *Mag-*

num i intèrpret de films tan reeixits com la comèdia gai *In&Out*, *Runaway* o la versió americana de *Tres solters i un biberó*. Un altre actor conegut és Robert Urich. El seu veritable cognom és Juric i el seu avi patern procedia de la regió de Presov. Urich és va fer famós durant la dècada dels anys 70 per la sèrie de televisió policíaca que aquí es va estrenar amb el títol d'*Els homes de Harrelson*.

Però la diàspora rutena no solament ha donat artistes; també polítics com l'actual governador republicà de Pennsylvania, Tom Ridge, o Dimitry Zarechnak (Zarichnak), que va ser traductor de rus de l'ex-president Ronald Reagan. O el jugador professional d'hoquei gel, Peter Bondra, nascut el 1968 a Lutsk (Ucraïna subcarpàtica), considerat un dels millors del món. **S. R.**

favor dels partidaris de la identitat rutena. En part pel paper decisiu de diàspora dels EUA, que és molt activa i que constitueix un autèntic grup de pressió conscienciat sobre la situació del seu poble a Europa. Precisament, el president nord-americà Bill Clinton, en un viatge recent a Europa, en el discurs d'elogi a algunes "regions" destacades d'Europa, al costat de Catalunya va parlar de Rutènia.

Després del de Iugoslàvia, l'any 1974, el següent reconeixement oficial va arribar el 1991, quan el govern de la desapareguda Txecoslovàquia va reconèixer els rutens com a minoria nacional. I en el cens d'aquell any, efectuat als indrets de parla rutena, 17.000 persones es declararen rutenes, al costat de 14.000 que es consideraren ucraïneses. El mateix any, i ensem amb el referèndum que es va fer a Ucraïna sobre la independència, un 78% dels electors de la Rutènia ucraïnesa es van mostrar

partidari d'una autonomia per al seu territori. Però el govern de Kíiv ho va ignorar per por que una concessió als rutens no estimulés les reivindicacions dels onze milions de russos d'Ucraïna. Però pressionat, finalment, per les reivindicacions autonomistes, el govern ucraïnès va instituir un govern provisional l'any 1993 a la denominada república subcarpàtica. Però això no ha representat cap gran canvi, i a hores d'ara Ucraïna encara nega l'existència dels rutens, tot i que cada vegada ho faci més sola.

El darrer toc d'alerta va venir el 1998, quan el Centre Europeu per les Minories (ECMI), una institució dels governs alemany i danès per reduir els conflictes entre majories i minories, va recomanar al govern ucraïnès que garantís i reconegués els drets dels rutens com a grup ètnic.

Ben diferent és la situació que tenen a Eslovàquia, l'estat on més

s'ha estudiat la qüestió rutena, diàspora a part. En aquest país, durant l'any 1995, un grup de filòlegs van dedicar-se a codificar i normativitzar la llengua, tot i que els governs eslovacs posteriors n'han demorat de forma continuada l'ensenyament a les escoles de les zones rutenes.

Així les coses, la nació rutena viu ara mateix un equilibri delicat: si s'inclina cap a Ucraïna, podrà sentir-s'hi culturalment més protegida, en canvi de perdre la seva identitat. Contràriament, si gira cap a Polònia i Eslovàquia, països més occidentalitzats, tal com desitja majoritàriament la diàspora americana, pot perdre la seva especificitat cultural sense tenir garantida la identitat. De l'evolució d'aquest difícil equilibri i de l'habilitat dels rutens per a treure'n profit depèn la seva subsistència com a poble.

Sergi Ribote